

BENGÜ AYDIN DİKMEN
İnkılabı Nakşedecek Resimler

BENGÜ AYDIN DİKMEN Lisans eğitimini İzmir Ekonomi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler ve Avrupa Birliği'nde, yüksek lisansını Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde tamamladı. 2017 yılında Galatasaray Üniversitesi'nden siyaset bilimi alanında doktora derecesi aldı. Doktora sırasında Jean Monnet bursuyla 12 ay University College Dublin (UCD) Sanat Tarihi ve Kültür Politikası Okulu'nda misafir araştırmacı olarak bulundu. Erken Cumhuriyet dönemi Türkiye tarihi, kültür politikaları, çevre siyaseti ve küresel iklim yönetişi alanlarında çalışmalarını sürdürmektedir. 2021'den beri İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü'nde öğretim görevlisi olarak çalışmaktadır.

İletişim Yayınları 3366 • Araştırma-İnceleme Dizisi 571

ISBN-13: 978-975-05-3586-4

© 2023 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1. Baskı 2023, İstanbul

EDITÖR Tanıl Bora

DIZI KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Cihangir Aytuğ

KAPAKTAKI RESİM Şeref Akdik, "Millet Mektebi", 180x150 cm,
tuval üzerine yağlı boya, MSGSÜ İstanbul Resim ve Heykel
Müzesi Koleksiyonu

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Yağmur Yıldırım

DIZIN Berkay Üzüm, Mehmet Atala

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 44871

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul

Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadag, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

BENGÜ AYDIN DİKMEN

İnkılabı Nakşedecek Resimler

Tek-Parti Döneminde
Resim ve Siyaset

Ela'ya...

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	11
SUNUŞ	15
GİRİŞ	19
<i>Kaygan kavramlar: "Modern", "modernite" ve "modernizm"</i>	30
Yöntem ve kapsama dair.....	38
BİRİNCİ BÖLÜM	
İMPARATORLUK'TAN CUMHURİYET'E RESİM VE SİYASET	45
Patronaj, sanatçılar ve siyasi iktidar.....	46
<i>Yurtdışına bursiyer gönderilmesi</i>	61
<i>Cumhuriyet'in parmak izi</i>	66
<i>"Tarik-i terakki" ve "Türk mevzuu"</i>	66
<i>Sanat eğitiminde yenilikler ve Güzel Sanatlar Akademisi'nin konumu</i>	69
<i>Müstakiller kuruluğu</i>	79
<i>1930'larla tek-parti yönetiminin yerleşmesi</i>	87
<i>Resimde memnuniyetsizlik: "Vatandaş, Türkçe konuş!"</i>	87
<i>Yeni arayışlar: Modern hayatın sanatı olarak kübizm ve milli sanat</i>	92
<i>"d" Grubu'nun ortaya çıkışı</i>	94
Bir dönüm noktası olarak 1933: İnkılabı "nakşedecek" resimler aranıyor.....	97
<i>"İnkılabın sanatı" ve inkılap sergileri (1933-37)</i>	100

<i>Kemalist ilerleme şıarı</i>	113
<i>İnkılabın sanatı izleğinde Sovyetler örneğine bakmak</i>	123
<i>Modernizm ve inkılabın sanatı arasında meşru sanat arayışı: Alan-ıççi çekışmeler</i>	135
Sonuç	144

İKİNCİ BÖLÜM

KÜL RENKLİ OVALARDAN YEŞİLLİKLERE, KÜBİZMDEN KLASİZİZME:

RESSAMLARIN YURT GEZİLERİNİN DOĞUŞU	147
Yurdun görselleştirilmesi: Manzara resimleri ve fotoğraf	149
<i>Düşünsel temeller</i>	156
<i>Sanatın pedagojik rolü</i>	160
<i>Halkevleri ve resim</i>	167
Sanat himayesi tartışmaları	170
<i>Ar Genel Direktörlüğü'nün işlevlerine dair bir tartışma</i>	172
<i>Sanatçı ve himaye tartışması</i>	174
<i>Devletin sanat alanında yapabilecekleri hakkında bir tartışma</i>	176
<i>Devletin sanat himayesi nasıl olmalı?</i>	181
<i>Kurum satın almaları: Parti, devlet bankaları ve sergiler</i>	187
Hümanizmacı kültür arayışı, İkinci Dünya Savaşı ve "kendine dönüş"	195
<i>Kübizm "azmanlarından" klasisizme dönüş</i>	206
Sonuç	217

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RESSAMLARIN YURT GEZİLERİ VE SERGİLERİ: CUMHURİYET'İN MUTEBER RESSAMLARI VE GÖRÜLMİYEN RESSAMLAR

Ressamların Yurt Gezileri Programı'nın genel işleyişı	219
<i>Milli bir vazife olarak yurt resimleri</i>	223
<i>Ressamların izlenimleri</i>	235
<i>Yurt resimleri yorumlanıyor</i>	245
Devletin "birleştirici" hamiliği? Fırsatların dağıtımı konusu	250
<i>Akademi otoritesinin farklı boyutları</i>	258
<i>Halkevleri otoritesi</i>	265
<i>Yurt Gezileri seyyar sergileri (1944-1946)</i>	269
<i>Öğretmen-Ressamlar Programı (1944-1946)</i>	274

Ressam dilekçeleri ve alan içi mücadele dinamikleri	279
" Müteşekkiri " ressamlar	284
" Merkez in ressam ları " zor durumda	285
" Taş ra " dan ressam lar " gör ülm ek " istiyor	286
Birliklere dahil olmayınca	293
Akademi ve birlikler arasında mücadele	294
Sonuç	299
SONUÇ	303
KAYNAKÇA	313
DİZİN	331

TEŞEKKÜR

Bu çalışma, 2017 yılında Galatasaray Üniversitesi'nde tamamladığım “İnkılabı Nakşedecek Resimler: Modern Türkiye’de Sanat Alanı ve Siyaset (1923-1945)” adlı doktora tezimin sadeleştirilerek yeni tartışmalar ve kaynaklarla gözden geçirilmiş halidir. Yollarımızın kesişmesinden dolayı kendimi müthiş şanslı gördüğüm insanlar olmasaydı bu kitap da olamazdı.

Yapıcı önerileriyle doktora tezimi güncelleyerek kitaba dönüştürmemi sağlayan, insancılığı ve çevik cevapları ile desteğini hep yanımda hissettiğim değerli editörüm Tanıl Bora’ya; titiz çalışmalarıyla kitabın okurla buluşmasında emeği geçen tüm İletişim Yayınevi çalışanlarına;

2013 yılında sağladıkları araştırma bursu için Salt Araştırma Fonları’na; Jean Monnet Burs Programı’na; dönemin süreli yayınlarını taradığım İzmir Milli Kütüphane’ye, İzmir Ahmet Piştinine Kent Arşivi ve Müzesi’ne, İBB Atatürk Kitaplığı’na, T.C. Devlet Arşivleri Başkanlığı’na; resimlerin görsellerini aldığım Milli Savunma Bakanlığı Harita Genel Müdürlüğü’ne ve Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi İstanbul Resim ve Heykel Müzesi Müdürlüğü’ne; bazı ikincil kaynakları bulabilmem için uğraşan Galatasaray Üniversitesi, İzmir Ekonomi Üniversitesi ve İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü Kütüphaneleri’ne;

Tezdeki kıymetli katkıları, sabrı ve bana “derviş gibi” yazmayı telkin ettiği için doktora tez danışmanım Birol Caymaz’a, engin kütüphanesinden paylaştığı kaynaklar ve izleme komitelerimizdeki katkıları için anısı önünde saygıyla eğilerek merhum Zafer Toprak’a; tarihçi sezgisiyle yönelttiği değerli eleştirileriyle ve Türkçemi düzeltmemdeki katkısıyla Ahmet Kuyaş’a; tezi titizlikle okuyarak yönelttiği kıymetli eleştirileriyle aydınlandığım Füsun Üstel’e; analitik yorumlarıyla bazı kavramlara karşı dikkatimi çeken Güven Gürkan Öztan’a; İrlanda UCD’deki dönemimde danışmanım olarak hafızlık buluşmalarımızda beni doğru kaynaklara yönlendiren, akademide hem disiplinli ve üretken hem egosuz nasıl olurunun somut örneği sevgili hocam Kathleen James-Chakraborty’ye;

Görseller hakkında sorularıma cevap bulmama yardımcı olan Ali Rıza Gül, Lorans Tanatan Baruh, Duygu Atalay, Zeynep Dikmen, Ömer Durmaz’a; görsellerin telif izinlerindeki destekleri için Demet Akdik, Özgür Akdik, Ayşegül Izer’e özel teşekkürlerimle;

Kiminin paylaştığı kaynaklar, kiminin metin üstünde veya sohbetlerimizdeki değerli katkıları için Alekos Lamprou, Özgür Adadağ, Wendy Shaw, Zeynep Yasa Yaman, Aksu Akçaoğlu, Raşit Çavaş, Cengiz Kırılı, Ahmet İnel, Ümit Kurt, Çiçek İlençiz, Filiz Başkan, Dragos Mateescu, Aysun Akan, Funda Sarıcı, Z. Funda Savaş, Ü. Doğan Başkır, Devrim Sezer, Emre Gönlügür, Serdar Tekin, Cenk Saraçoğlu, E. Attila AYTEKİN, Aytaç Demirci, Banu Karaca, Sertaç K. Şen ve Erdem Erten’e;

İrlanda’da yaptığım araştırma sırasında moral desteklerinden ötürü UCD Beşerî Bilimler Enstitüsü’ndeki arkadaşlarım Sara Honarmand Ebrahimi, Laura O’Gorman, Michael Reilly, Mags Williams’e ve ev arkadaşlarım Loknath Gunupuru ve Lan Nguyen’e;

Tez daha tohum aşamasındayken sorularıyla zihnimi canlı tuttukları, ihtiyaç duyduğum kaynaklara yönlendirdikleri için, şimdi her biri birbirinden değerli araştırmacı olan Galatasaray siyaset bilimi doktora programından arkadaşlarım Selim Sezer,

Cemil Yıldızcan, Onur Atalay, Cihan Özpınar, Sevcan Karcı, Kıvanç Esen, İdil Çetin, Can Ulusoy, Pelin Helvacı'ya;

Uzun sohbetlerimizde beni can kulağıyla dinleyen ve her düşecek gibi olduğumda beni yüreklendiren Özlem Değerli, Sinem Ordukaya, Deniz Işık, Özge Arı ve kız kardeşlerim Didem Buhari ve Derya Nizam'a;

Kitabı gözden geçirdiğim son düzlükte bir hafta arayla kaybettüğümüz anneannem Nadire Erkaslan ve dedem Naim Erkaslan'a bu çalışmanın ilk zamanlarında bana açtıkları evleri, kurdukları sıcak sofralar için hatıralarının önünde sevgi ve saygıyla eğilerek;

Sevgili Jasmin, Kerem ve Nurhan Dikmen'e, hep destek olan ikinci annem Bülbin Çırpan'a, enerjileri için Ercan ve Pınar'a, desteğe ihtiyacım olduğu her an dayanışma ve neşeyle yardıma koşan canlarım Yelda ve Hasan'a;

Üzerimdeki tüm emekleri için beni yetiştiren sevgili ailem başta merhum babam Ekrem Aydın olmak üzere, bana her zaman inanan ve resme dair ilk farkındalığımı geliştiren yetenekli anneciğim Şengül Aydın'a; iyimserliği, neşesi ve desteğiyle bana ben olmam için alan açan sevgili eşim Dinçer Dikmen'e, karнімda olduğu günden beri bu eserin en yakın şahidi olan, kitabı yazabilmek için onunla geçirebileceğim zamanlardan çaldığım günler nedeniyle beni umuyorum ki affeden, tarifsiz sevgi ve güç kaynağım Ela'ma;

...şükranla...

SUNUŞ

Resimlerin gösterdiğinin dışında bir anlamı, sosyal ve siyasi bir bağlamı olabileceğine dair farkına varışlarım Boğaziçi Üniversitesi'ndeki yüksek lisansım sırasında Prof. Dr. Cengiz Kırılı'dan aldığım seçmeli dersle başladı diyebilirim. Cengiz Hoca'nın kültürel çalışmaların tarihiyle alakalı bu dersinin sağladığı temel üstüne Galatasaray'daki doktora eğitimim sırasında Prof. Dr. Füsün Üstel'in Kültür Politikaları dersiyle yepyeni bir boyut kazandı. Füsün Hoca'nın bu derste kısacık bahsettiği, milliyetçilik ve manzara resimleri ilişkisi üzerine verdiği örnek zihnimde öyle yer etmiş olmalı ki bir gün İstanbul Araştırmaları Enstitüsü kitaplığında karşıma çıkan, *Yurt Gezileri ve Resimleri (1938-1943)* (1998) adlı kitapla büyülenmişim. 1930'ların sonlarında devletin ressamı ülkenin dört bir yanına resim yapmaları amacıyla göndermesi sanki müthiş gizemli bir hikâyenin başındaymışım gibi hissettirmiş, bu ressamların oradaki deneyimleri, gittikleri yerlerdeki insanlarla karşılaşmaları, yepyeni bir coğrafyanın, iklimin, kültürün onlara sunduğu hikâyeler, kısacası bu karşılaşma merakımı cezbetmişti.

Ressamların görevlendirildikleri vilayet neye göre seçilmişti? Bu vilayetlerde halk ressamı nasıl karşılamıştı? Devlet neden durduk yere ressamı ülkenin dört bir yanına göndermişti? Bu gibi sorularla bu kitabı bir çırpıda yutmuştum. Bu proje-

nin sonunda ressamaların ağırlıkla manzara resimleri yapmalarına bana çok ilgi çekici gelmişti. Bu merakla doktora tez konuma karar verdim. Başlangıçta manzara resimleri ve milliyetçilik ilişkisi üzerinden Yurt Gezileri ve Resimleri projesine bakmayı niyetim, ancak bu konunun doktora tezi için çok dar olabileceğini düşünerek ve açıkçası Yurt Gezileri ve Resimleri projesini doğuran kültürel ve siyasi bağlamın bir siyaset bilimci gözüyle hiç incelenmediğini fark ettikten sonra, Yurt Gezileri'ni içine alacak şekilde çerçeveyi resim sanatı ve siyaseti ilişkisine genişleterek araştırmalarımı başladım.

İlk etapta elimde sanat tarihçileri tarafından yazılmış birkaç iyi sağlam kaynak dışında çok bir şey yoktu. Türkiye'deki sanat tarihi uzmanları teslim edecektir; tezlerin çoğu birbirini tekrar ve kopyadan oluşmakta, gerçekten birincil kaynaklara ve araştırmaya dayanan az sayıda çalışma ise elle sayılmaktadır. Benimki siyaset bilimi disiplini içinden bakacak ama konusu itibarıyla sanat tarihi, sanat sosyolojisi gibi disiplinlerden de yararlanması şart bir çalışma konusu olduğundan bu alanda kendimi geliştirmek için İrlanda'ya University College Dublin'deki Sanat Tarihi ve Kültür Politikası Okulu'na giderek bir sene araştırmalar yürüttüm. Orada bir yandan seçmeli dersleri takip ederek bir yandan araştırmalarımı Kathleen James-Charabarty ile yürüterek sanatta modernleşmenin Türkiye dışındaki örneklerini inceledim. İşin arşiv kısmına geldiğimde; arşivde karşıma çıkan belgelerle iyi bir ipin ucunu yakaladığımı görmek ve yazılan tarihin değişebileceğini fark etmek, şimdiye kadar sesi duyulmamış ressamların dileklerine, heveslerine şahit olmak giriştiğim zorlu yolun bana verdiği hediyeleri oldu.

Sonunda okurla buluşacak olmasından büyük heyecan duyduğum bu kitabın konusunu çok keyifle çalıştım. Benden en az seksen yaş büyük bu ressamların düşünceleri ve eserlerinin peşine düşmek, tozlu yayınlar içinden sayfalarını itinayla çevirdiğim bir dünyaya girmek, kimi zaman adeta bir dedektif gibi sergilerin, eserlerin peşine düşmek müthiş heyecan vericiydi. Umarım benim araştırırken aldığım hazzı okur da alır.

Cumhuriyet'imizin Yüzüncü Yılı'na armağan olması dileğiyle!